YASHIL IQTISODIYOT VA BARQAROR MOLIYAVIY SIYOSAT: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY YECHIMLAR

Ro‘zimurodova Charos O‘ral qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
abdulakhatovacharos@gmail.com

Annotatsiya *Mazkur maqolada yashil iqtisodiyot tushunchasining nazariy-metodologik asoslari, uning barqaror rivojlanish kontseptsiyasi bilan uzviy bog‘liqligi hamda barqaror moliyaviy siyosatning yashil transformatsiyani ta’minlashdagi o‘rni tahlil qilingan. Iqlim o‘zgarishi, resurslarning cheklanganligi va ekologik inqirozlar sharoitida moliya tizimining “yashillashtirilishi” zaruriy shart ekanligi asoslab berilgan. Xorijiy davlatlarning yashil moliyalashtirish sohasidagi ilg‘or tajribasi o‘rganilgan hamda O‘zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning amaldagi holati, mavjud muammolari va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, yashil moliyalashtirish, yashil obligatsiyalar, moliyaviy siyosat, iqlim o‘zgarishi, dekarbonizatsiya, ESG mezonlari.*

Аннотация. *В данной статье анализируются теоретические и методологические основы концепции зеленой экономики, ее неразрывная связь с концепцией устойчивого развития, а также роль устойчивой финансовой политики в обеспечении зеленой трансформации. Обосновывается необходимость «озеленения» финансовой системы в условиях изменения климата, ограниченности ресурсов и экологических кризисов. Изучается передовой опыт зарубежных стран в области зеленого финансирования, рассматривается текущее состояние развития зеленой экономики в Республике Узбекистан, существующие проблемы и разрабатываются научно обоснованные предложения по их устранению.*

Ключевые слова: *зеленая экономика, устойчивое развитие, зеленое финансирование, зеленые облигации, финансовая политика, изменение климата, декарбонизация, критерии ESG.*

Abstract*: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of the green economy concept, its intrinsic link to the concept of sustainable*

development, and the role of sustainable financial policy in facilitating the green transformation. It substantiates the necessity of "greening" the financial system amidst climate change, resource constraints, and environmental crises. The article examines the best practices of foreign countries in green finance and assesses the current state and challenges of green economy development in the Republic of Uzbekistan, offering scientifically grounded proposals to address these issues.

***Keywords**: green economy, sustainable development, green finance, green bonds, financial policy, climate change, decarbonization, ESG criteria.*

Kirish. Zamonaviy jahon iqtisodiyoti tobora kuchayib borayotgan ekologik cheklovlar, tabiiy resurslarning tugash xavfi va iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlari sharoitida rivojlanmoqda. Ushbu global tendensiyalar an’anaviy iqtisodiy o‘sish modellarini qayta ko‘rib chiqishni, ishlab chiqarish va iste’mol jarayonlarini ekologik jihatdan barqaror asosda tashkil etishni taqozo etmoqda. Aynan shu nuqtai nazardan “yashil iqtisodiyot” kontseptsiyasi so‘nggi o‘n yilliklarda dunyo miqyosida ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylandi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni, o‘z navbatida, katta hajmdagi moliyaviy resurslarni talab qiladi. Xalqaro tashkilotlarning hisob-kitoblariga ko‘ra, Parij kelishuvi maqsadlariga erishish va uglerodsiz iqtisodiyotga o‘tish uchun har yili trillionlab dollar miqdorida investitsiya zarur. Bunday miqyosdagi mablag‘larni jalb etish esa faqat davlat byudjeti hisobidan emas, balki barqaror moliyaviy siyosat, xususiy sektor investitsiyalari, xalqaro moliya institutlari hamda innovatsion moliyaviy vositalar – yashil obligatsiyalar, yashil kreditlar, iqlim fondlari orqali amalga oshirilishi lozim.

Ushbu maqolaning maqsadi – yashil iqtisodiyot va barqaror moliyaviy siyosat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni nazariy jihatdan asoslash, xorijiy tajribani tahlil qilish hamda O‘zbekistonda ushbu yo‘nalishni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot predmeti sifatida yashil moliyalashtirish mexanizmlari va ularning milliy iqtisodiyot sharoitida qo‘llanilish xususiyatlari belgilangan.

Asosiy qism. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi (UNEP) talqiniga ko‘ra, yashil iqtisodiyot – bu inson farovonligini oshirish va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiluvchi, shu bilan birga ekologik xavf-xatarlar va tabiiy resurslarning kamayishini sezilarli darajada qisqartiruvchi iqtisodiyot turidir. Bunday iqtisodiyot uch asosiy ustunga tayanadi: iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy adolat va ekologik barqarorlik. Ushbu uchlik ko‘pincha “barqaror rivojlanishning uchta ustuni” deb ham yuritiladi.

Yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi klassik iqtisodiy o‘sish nazariyalaridan farqli o‘laroq, tabiiy kapitalni cheklangan va tiklanmaydigan resurs sifatida emas, balki iqtisodiy faoliyatning asosiy omili sifatida ko‘rib chiqadi. Bu yondashuv “ekologik iqtisodiyot” maktabining g‘oyalariga uyg‘un bo‘lib, iqtisodiy tizimni yopiq emas, balki biosfera bilan chambarchas bog‘liq ochiq tizim sifatida talqin qiladi.

Yashil iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi: qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samaradorligi, aylanma iqtisodiyot, ekologik toza transport, barqaror qishloq xo‘jaligi, chiqindilarni qayta ishlash tizimlari hamda “yashil” bandlikni ta’minlovchi sohalar. Bu yo‘nalishlarning barchasi sezilarli darajada moliyaviy resurslarni talab etadi, bu esa moliya tizimining ushbu jarayonlarga moslashuvini taqozo etadi.

Barqaror moliyaviy siyosat deganda, moliya-kredit tizimining barcha bo‘g‘inlarida – byudjet-soliq siyosatidan tortib bank va sug‘urta sohasigacha – ekologik va ijtimoiy omillarni hisobga oluvchi, uzoq muddatli barqarorlikka yo‘naltirilgan siyosat tushuniladi. Bunday siyosatning asosiy vazifasi moliyaviy resurslarni ekologik jihatdan zararli loyihalardan yashil va barqaror loyihalar tomon qayta yo‘naltirishdan iborat.

Barqaror moliyaviy siyosatning amaliy instrumentlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

–Yashil obligatsiyalar (green bonds) – daromadlari faqat ekologik loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltiriladigan qarz qimmatli qog‘ozlari;

–Yashil kreditlar va imtiyozli kredit liniyalari – energiya samaradorligi va qayta tiklanuvchi energetika loyihalarini qo‘llab-quvvatlash uchun banklar tomonidan ajratiladigan past foizli kreditlar;

–Karbon solig‘i va emissiya kvotalarini savdo qilish tizimlari – ifloslantiruvchi faoliyatga moliyaviy yuk yuklash orqali iqtisodiy subyektlarni ekologik toza texnologiyalarga o‘tishga rag‘batlantirish;

–ESG (Environmental, Social, Governance) mezonlari – investorlar va kredit tashkilotlari tomonidan loyihalarni baholashda ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv omillarini hisobga olish;

–Markaziy banklarning “yashil” pul-kredit siyosati choralari – yashil aktivlarni qayta moliyalashtirish, majburiy zaxira me’yorlarini differensiyalash kabi vositalar.

Ushbu instrumentlarning samarali qo‘llanilishi, birinchi navbatda, davlatning aniq huquqiy-me’yoriy baza yaratishi, ikkinchidan, xususiy sektor va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishiga bog‘liqdir.

Xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil qilish yashil moliyalashtirish tizimini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Yevropa Ittifoqi “Yevropa yashil bitimi”

(European Green Deal) doirasida 2050-yilgacha karbon neytral iqtisodiyotga erishishni maqsad qilib qo‘ygan bo‘lib, bu maqsadga erishish uchun “Barqaror Yevropa investitsiya rejasi” ishlab chiqilgan. Reja doirasida trillion yevrodan ortiq mablag‘ yashil loyihalarga yo‘naltirilishi ko‘zda tutilgan.

Xitoy Xalq Respublikasi yashil obligatsiyalar bozori hajmi bo‘yicha dunyoda yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Xitoy Xalq banki tomonidan yashil kreditlash uchun maxsus qayta moliyalashtirish vositalari joriy etilgan bo‘lib, bu tijorat banklarining yashil loyihalarni moliyalashtirishga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirdi.

Germaniya tajribasida davlat rivojlanish banki (KfW) orqali energiya samaradorligi va qayta tiklanuvchi energetika loyihalarini imtiyozli kreditlash tizimi yaratilgan. Shvetsiyada esa karbon solig‘i dunyodagi eng yuqori stavkalardan biri sifatida joriy etilgan bo‘lib, bu chora mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishiga zarar yetkazmagan holda issiqxona gazlari chiqindilarini sezilarli kamaytirishga xizmat qildi.

Ushbu misollar shuni ko‘rsatadiki, yashil moliyalashtirish tizimining muvaffaqiyati uch omilga bog‘liq: aniq va barqaror me’yoriy-huquqiy baza, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi samarali hamkorlik, hamda uzoq muddatli strategik rejalashtirish.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishida qator muhim qadamlar qo‘yilmoqda. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida va “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi”da qayta tiklanuvchi energiya manbalarining energiya balansidagi ulushini oshirish, energiya samaradorligini yaxshilash va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo‘yicha aniq maqsadli ko‘rsatkichlar belgilangan.

Mamlakatimizda birinchi milliy yashil obligatsiyalarni chiqarish, xalqaro moliya institutlari – Osiyo taraqqiyot banki, Jahon banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki bilan hamkorlikda quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish loyihalarini moliyalashtirish tajribasi shakllanmoqda. Shu bilan birga, milliy bank tizimida “yashil kreditlash” tamoyillarini kengroq joriy etish, ekologik reyting tizimlarini yaratish borasidagi ishlar hali boshlang‘ich bosqichda turibdi.

Mavjud tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda yashil moliyalashtirish sohasida quyidagi muammolar saqlanib qolmoqda:

– yashil moliyaviy vositalarni tartibga soluvchi yaxlit me’yoriy-huquqiy baza va yagona “taksonomiya” tizimining yetarli darajada shakllanmaganligi;

– tijorat banklari va moliya institutlarining yashil loyihalarni baholash bo‘yicha yetarli malaka va metodologiyaga ega emasligi;

– yashil loyihalarni moliyalashtirishda uzoq muddatli va arzon resurslar yetishmasligi;

– xususiy investorlar va aholi o‘rtasida yashil investitsiyalash borasida ma’lumotlilik darajasining pastligi;

– karbon solig‘i va emissiya kvotalari savdosi kabi bozor mexanizmlarining amalda joriy etilmaganligi.

Yuqorida keltirilgan muammolarni bartaraf etish va yashil iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir:

Birinchidan, milliy “yashil taksonomiya” tizimini ishlab chiqish va uni xalqaro standartlarga moslashtirish zarur. Bu tizim qaysi loyihalar “yashil” hisoblanishini aniq mezonlar asosida belgilab, moliya institutlari va investorlar uchun yagona yo‘riqnoma vazifasini bajaradi.

Ikkinchidan, tijorat banklari tizimida yashil kreditlash bo‘yicha imtiyozli mexanizmlarni kengaytirish, jumladan, Markaziy bank tomonidan yashil aktivlar bo‘yicha differensiallashtirilgan majburiy zaxira me’yorlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Bu banklarni yashil loyihalarni moliyalashtirishga ko‘proq mablag‘ yo‘naltirishga rag‘batlantiradi.

Uchinchidan, davlat qimmatli qog‘ozlar bozorida milliy yashil obligatsiyalar chiqarilishini muntazam va tizimli xarakterga aylantirish, shuningdek, xususiy kompaniyalar tomonidan yashil obligatsiyalar chiqarishini rag‘batlantiruvchi soliq imtiyozlarini joriy etish lozim.

To‘rtinchidan, bosqichma-bosqich karbon narxlashtirish mexanizmlarini, jumladan, karbon solig‘i yoki emissiya kvotalarini savdo qilish tizimini joriy etish masalasini o‘rganish zarur. Bunda boshlang‘ich bosqichda past stavkalar belgilanib, iqtisodiyotning raqobatbardoshligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmagan holda bosqichma-bosqich oshirib borish tavsiya etiladi.

Beshinchidan, xalqaro moliya institutlari, jumladan Yashil iqlim jamg‘armasi (Green Climate Fund) va boshqa xalqaro ekologik fondlar bilan hamkorlikni kengaytirish, ularning grant va imtiyozli kredit resurslaridan samarali foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Oltinchidan, moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlari doirasida aholi va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida yashil investitsiyalash, energiya samaradorligi va ekologik toza texnologiyalar bo‘yicha targ‘ibot ishlarini kuchaytirish zarur.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil iqtisodiyot va barqaror moliyaviy siyosat o‘rtasida uzviy va o‘zaro shartlanuvchi bog‘liqlik mavjud. Yashil iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o‘tish faqat ekologik texnologiyalarni joriy etish

bilangina emas, balki moliya tizimining ushbu jarayonlarni qo‘llab-quvvatlovchi tarzda qayta qurilishi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni tasdiqlaydiki, aniq me’yoriy-huquqiy baza, samarali moliyaviy instrumentlar (yashil obligatsiyalar, yashil kreditlar, karbon narxlashtirish) va davlat-xususiy sektor hamkorligi yashil transformatsiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida hal qiluvchi omillar hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotga o‘tish borasida dastlabki muhim qadamlar qo‘yilgan bo‘lsa-da, milliy yashil taksonomiya tizimini yaratish, yashil moliyaviy vositalarni kengroq joriy etish, karbon narxlashtirish mexanizmlarini bosqichma-bosqich shakllantirish hamda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni chuqurlashtirish borasida qo‘shimcha institutsional va me’yoriy chora-tadbirlar zarur. Ushbu yo‘nalishlarda ilmiy asoslangan va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan siyosat mamlakat iqtisodiyotining barqaror va ekologik jihatdan xavfsiz rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2019–2030 yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori. – Toshkent, 2019.
2. United Nations Environment Programme. *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*. – Nairobi: UNEP, 2011.
3. European Commission. *The European Green Deal: Communication from the Commission*. – Brussels: European Commission, 2019.
4. World Bank. *Developing a National Green Finance Roadmap*. – Washington, DC: World Bank Group.
5. Climate Bonds Initiative. *Green Bond Market Summary Reports*. – London: Climate Bonds Initiative.
6. Asian Development Bank. *Green Finance Strategies for Central Asia*. – Manila: Asian Development Bank.
7. Mishkin F. S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. – Pearson Education.
8. Karimov M. va boshq. *O‘zbekistonda yashil iqtisodiyot: muammo va yechimlar*. – Toshkent.